

Кісліцина І. О.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ

SPECIFIC ASPECTS OF SUPPORTING A PUBLIC PROSECUTION IN COURT BY THE PROSECUTOR

У статті розглядається підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді як функція прокуратури. Здійснюється порівняння понять «державне обвинувачення» і «публічне обвинувачення». Наголошується на необхідності єдиного формулювання назви цієї функції прокуратури в різних нормативно-правових актах. Проаналізовано процес підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення в суді, пропонуються напрями його удосконалення.

Ключові слова: прокурор, державний обвинувач, публічний обвинувач, державне обвинувачення, публічне обвинувачення, підтримання публічного обвинувачення.

В статье рассматривается поддержание прокурором публичного обвинения в суде как функция прокуратуры. Осуществляется сравнение понятий «государственное обвинение» и «публичное обвинение». Сделан акцент на необходимости единой формулировки названия этой функции прокуратуры в различных нормативно-правовых актах. Анализируется процесс подготовки прокурора к поддержанию публичного обвинения в суде, предлагаются направления его совершенствования.

Ключевые слова: прокурор, государственный обвинитель, общественный обвинитель, государственное обвинение, публичное обвинение, поддержание публичного обвинения.

The article discusses the support of public prosecution by the prosecutor in court as a function of the prosecutor's office. The concepts of "government prosecution" and "public prosecution" are compared. Attention is focused on the need for a unified wording of the name of this function of the prosecutor's office in various legal acts. The process of prosecutor's preparing to support a public prosecution in court is analyzed, directions for its improvement are proposed.

Key words: prosecutor, public prosecutor, public prosecutor, public prosecution, public prosecution, maintenance of public prosecution.

Судово-правова реформа, яка відбувається в Україні останніми роками, спрямована, в тому числі, на удосконалення роботи органів прокуратури. Одним із найважливіших питань сучасного етапу цієї реформи є уточнення функцій прокуратури відповідно до європейських стандартів і удосконалення статусу прокурорів. Однією з основних функцій прокуратури є підтримання публічного (державного) обвинувачення. Наявність колізій у законодавстві, яке регулює це питання, суперечності між нормами Закону України «Про прокуратуру» та Конституцією України щодо назви цієї функції зумовлюють необхідність дослідження цієї теми.

Указом Президента України «Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.» (далі – Стратегія) від 20 травня 2015 р. було визначено основні напрями та пріоритети реформування судової влади та суміжних правових інститутів, серед яких є прокуратура. У Стратегії зазначено, що правові інститути, а отже, і прокуратура України, існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [1]. Одними із першочергових завдань Стратегії є підвищення довіри суспільства до прокуратури, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, що

відбувається, у тому числі, шляхом удосконалення законодавства у цій сфері відповідно до міжнародних стандартів.

Удосконалення функцій прокуратури, що відбувається в Україні останніми роками в рамках судово-правової реформи, спрямоване на гармонізацію українського законодавства із законодавством європейських країн. Підтримання публічного (державного) обвинувачення є важливою функцією прокуратури, недоліки правового регулювання в цій сфері викликають практичні проблеми під час виконання прокурорами цієї функції, що підкреслює необхідність дослідження окресленого питання.

Реформування функцій прокуратури не лишається поза увагою науковців, підтримання державного (публічного) обвинувачення як функцію прокуратури досліджували у своїх працях такі вчені, як В.В. Долежан, М.В. Косюта, Ю.Є. Полянський, М.В. Руденко, В.В. Сухонос, М.К. Якимчук та інші, проте не всі наявні наукові і практичні проблеми, пов'язані із реалізацією функції підтримання прокурорами обвинувачення в суді, є вирішеними. Дослідження наявних наукових праць у цій сфері дає змогу стверджувати, що плюралізм думок стосовно необхідної назви цієї функції, повноважень прокурора під час підтримання обвинувачення в суді, методики і тактики підготовки прокурора до підтримання обвинувачення зумовлює необхідність подальших наукових розробок зазначеного питання.

Основним завданням статті є дослідження практичних та теоретичних проблем, що виникають у процесі реалізації прокурорами функції підтримання публічного (державного) обвинувачення. Мета зумовлює вирішення таких основних завдань: порівняти терміни «публічне обвинувачення» та «державне обвинувачення», визначити недоліки і прогалини у правовому регулюванні підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді, дослідити підготовку прокурора до підтримання обвинувачення в суді і запропонувати напрями удосконалення такої підготовки.

Методи дослідження зумовлені специфікою досліджуваної проблеми та поставленим завданням. Так, формально-юридичний метод був використаний для аналізу нормативно-правових актів, що регулюють підтримання прокурором публічного (державного) обвинувачення в суді; порівняльно-правовий метод дав змогу визначити спільні риси та відмінності у термінах «публічне обвинувачення» та «державне обвинувачення», метод аналізу дав змогу розглянути окремі елементи підготовки прокурора до підтримання обвинувачення в суді, статистичний метод був використаний під час вивчення судової практики.

Першочерговим питанням, що потребує вирішення, є формулювання назви функції прокуратури, яка полягає в підтриманні прокурором обвинувачення в суді. Дослідження нормативно-правової бази дає змогу помітити розбіжності у цьому питанні. Так, ст. 131-1 Конституції України закріплено, що на прокуратуру покладається функція підтримання публічного обвинувачення в суді [2]. В Законі України «Про прокуратуру» міститься інша назва цієї функції – «підтримання державного обвинувачення» [3]. Крім того, Наказ Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. № 4гн також містить термін «підтримання державного обвинувачення» [4]. Неузгодження назв викликає зайву плутанину та не найкращим чином впливає на розуміння сутності вищезазваної функції прокуратури.

Досліджуючи генезис цієї функції, можна помітити, що з моменту свого зародження підтримання обвинувачення стосовно певної особи покладалось на потерпілого і лише поступово передавалось в руки публічної влади.

Під терміном «обвинувачення» зазвичай розуміють твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [5, с. 4–5]. Проте такий підхід, здається, неповною мірою розкриває всі аспекти державного обвинувачення.

Як справедливо зазначають Ю.Є. Полянський, В.В. Долежан та інші, термін «державне обвинувачення» використовується в таких значеннях:

а) формула обвинувачення, теза про винність особи у вчиненні злочину, спроба спростувати презумпцію невинуватості стосовно особи, якій повідомлено про підозру; б) діяльність, спрямована на встановлення складу злочину у діянні особи; в) процесуальний документ (обвинувальний акт); г) функція прокуратури [6, с. 10].

У міжнародних актах зазвичай використовується термін «публічне обвинувачення», термін «державний обвинувач» перекладається як «public prosecutor». Тому цілком логічним здається формулювання однієї з функцій прокуратури як «підтримання державного обвинувачення», в тому вигляді, як це закріплено у Конституції України.

Науковці підкреслюють, що в Конституції України підтримання публічного обвинувачення в суді постановлене на перше місце серед інших функцій прокуратури, що певною мірою відображає підходи Європейського Співтовариства до ролі прокурора, який, передусім, розглядається як публічний обвинувач у системі кримінального судочинства [7, с. 30].

Отже, порівнявши терміни «публічне обвинувачення» та «державне обвинувачення», можна визначити, що вони не є тотожними, термін «публічне обвинувачення» є ширшим за термін «державне обвинувачення», адже в такому разі прокурор тепер виступає у суді не тільки від імені держави, але і від усього суспільства і в його інтересах. Прокурор захищає інтереси суспільства загалом і інтереси кожної людини, а не тільки державні інтереси. Держава, в якій інтереси громадян не стоять вище за все, не може вважатись правовою, соціальною і демократичною, якою себе декларує Україна. Саме тому більш доречним є використання терміна «підтримання публічного обвинувачення» як функції прокуратури. Задля усунення колізій необхідно внести зміни до КПК, Закону України «Про прокуратуру» та інших нормативно-правових актів, замінивши термін «державне обвинувачення» на «публічне обвинувачення», яке міститься в Конституції України.

Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді є важливим аспектом діяльності прокурора-обвинувача. Саме тому вагоме значення для реалізації прокурором обвинувальної функції має належна підготовка прокурора до підтримання публічного обвинувачення. На жаль, як свідчить практика, іноді прокурори не готуються належним чином до судового розгляду та підтримання публічного обвинувачення, і наслідком такого недбалого ставлення можуть бути відмова прокурора від підтримання обвинувачення, винесення судом виправдовувального вироку тощо.

Розглядаючи питання підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення, І.В. Рогатюк підкреслює, що підготовка прокурора до підтримання публічного обвинувачення в суді передбачає: аналіз інформації, отриманої під час вивчення кримінального провадження; визначення кола та послідовності питань, які підлягають з'ясуванню під час розгляду в суді; планування судових дій, спрямованих на збирання й перевірку доказів, що підтверджують

версію обвинувачення; розроблення тактики підтримання публічного обвинувачення [8, с. 88]. Прокурор обов'язково має під час підготовки до судового розгляду ретельно вивчити норми матеріального і процесуального законодавства, судову практику, в тому числі практику Європейського Суду з прав людини.

Прокурор – публічний обвинувач має займати активну позицію у судовому процесі: заявляти клопотання, задавати питання свідкам і всіма законними способами підтверджувати свою позицію у справі. Крім того, з мотивів процесуальної економії прокурор, де є змога, має ініціювати укладення угоди про визнання винуватості, в тому числі під час судового розгляду.

Таким чином, прокурор під час підтримання публічного обвинувачення має використовувати всі законні способи задля доведення своєї позиції у справі як державного обвинувача, від його позиції і активних дій під час змагального процесу залежать результат вирішення справи і притягнення винного до відповідальності.

Відповідно до норм ст. 340 КПК, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він має відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження [9]. У цьому разі право підтримувати обвинувачення в суді надається потерпілому, який може робити це самостійно або через представника. Вважається, що таке обвинувачення набуває статусу приватного. Дискусійним є питання щодо правової природи обвинувальної діяльності потерпілого в судовому провадженні. Деякі науковці вважають, що така діяльність є специфічним видом підтримання обвинувачення в суді та вже не є публічною [10, с. 194]. Проте і приватним у чистому вигляді таке обвинувачення вважати не можна, оскільки досудове розслідування здійснюється слідчим, який є представником держави.

Цікавим є дослідження питання щодо участі групи прокурорів у процесі підтримання публічного обвинувачення в суді. Ст. 37 КПК передбачено, що у разі потреби керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів [5]. Потреба у визначенні групи прокурорів задля здійснення досудового розслідування і участі у судовому розгляді конкретного кримінального провадження може виникнути, якщо є підстави припустити про можливі складнощі, наприклад, якщо у кримінальному провадженні наявна велика кількість злочинних епізодів, є багато учасників кримінального правопорушення та потерпілих, є необхідність здійснення досудового розслідування і судового розгляду у мінімальний період часу, якщо кримінальне провадження вимагає здійснення великої кількості слідчих (розшукових) дій тощо. Проте негативною є практика призначення групи прокурорів у кожному

кримінальному провадженні, оскільки в подальшому це може викликати труднощі під час підтримання публічного обвинувачення в суді – знижується відчуття відповідальності прокурора за результати конкретного кримінального провадження, прокурори, які є членами групи прокурорів лише формально, не в курсі процесу здійснення досудового розслідування і не готові до підтримання публічного обвинувачення в суді. Крім того, в цій ситуації можливі подальші проблеми у процедурі апеляційного оскарження судового рішення.

Як приклад можна навести рішення Касаційного кримінального суду від 20.06.2018 р. (справа № 303/3779/16-к). Відповідно до рішення Касаційного кримінального суду правом на усунення недоліків апеляційної скарги прокурора наділена не лише особа, яка її подала, а також службові особи органів прокуратури вищого рівня. Незважаючи на доводи прокурора Ш., що група прокурорів, визначена в конкретному кримінальному провадженні, діє як єдина процесуальна особа – прокурор і тому процесуальні дії, що вчиняють прокурори, які входять до цієї групи, «мають характер взаємодоповнюваності та взаємозамінності й спрямовані на реалізацію прав та обов'язків прокурора відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу», Касаційний кримінальний суд відмовив прокурору у усуненні недоліків апеляційної скарги свого колеги, котрий перебував на той час у відпустці та не міг самостійно виконати свої процесуальні обов'язки [11]. Таким чином, Касаційного кримінального суду своєю постановою від 20.06.2018 р. у справі № 303/3779/16-к підтвердив, що правом на подання апеляційної скарги зі сторони обвинувачення наділений прокурор, який брав участь у провадженні, а також визначені процесуальним законом прокурори вищого рівня, а прокурори, які входили до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні, такою права не мають.

Дослідження термінів «публічне обвинувачення» та «державне обвинувачення» дало змогу зробити висновок про те, що вони не є тотожними, термін «публічне обвинувачення» є ширшим за термін «державне обвинувачення», адже в такому разі прокурор виступає у суді не тільки від імені держави, але і від усього суспільства і в його інтересах. Крім того, в законодавстві європейських країн прокурор зазначається як “public prosecutor”, тому задля усунення колізій і гармонізації законодавства України із міжнародними стандартами необхідно внести зміни до КПК, Закону України «Про прокуратуру» та інших нормативно-правових актів, замінивши термін «державне обвинувачення» на «публічне обвинувачення», яке міститься в Конституції України.

Підготовка прокурора до підтримання обвинувачення в суді має важливе значення, оскільки від переконливості прокурора під час обвинувальної діяльності певною мірою залежить винесене судом рішення та притягнення особи, винної у кримінальному правопорушенні, до відповідальності. Під час

підготовки прокурор має ретельно вивчити та проаналізувати отриману під час досудового розслідування інформацію, нормативно-правову базу та судову практику (в тому числі практику Європейського суду з прав людини), яка стосується конкретного кримінального провадження, спланувати тактику підтримання публічного обвинувачення. У процесі судового розгляду прокурор-публічний обвинувач має займати активну позицію у судовому процесі, а саме: заявляти клопотання, задавати питання свідкам і всіма законними способами підтверджувати свою позицію у справі, якщо це доцільно із мотивів процесуальної економії, прокурор має ініціювати

укладення угоди про визнання винуватості. Якщо є потреба, керівником органу прокуратури може бути визначена група прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, проте практику призначення групи прокурорів задля здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кожному провадженні без урахування його складності можна назвати негативною, оскільки це в подальшому не найкращим чином може вплинути на якість підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, який формально значився у числі групи прокурорів, а також на можливість подальшого апеляційного оскарження судового рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. С. 54.
4. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. К.: Міністерство юстиції України. 2012. 398 с.
6. Підтримання державного обвинувачення: навч.-метод. посібник / за ред. Ю.Є. Полянського; авт. кол.: В.В. Долежан, Д.М. Притика, М.В. Косята та ін. Одеса: Фенікс. 2012. 81 с.
7. Долежан В. Деякі проблеми і перспективи розвитку інституту державного обвинувачення. Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 р.) / редкол.: Ю.М. Дьомін та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 30–34.
8. Рогатюк І.В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді: процесуальна тактика в нестандартних умовах. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 87–98.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. Ст. 88. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Крайнікова О.В. Суб'єкти реалізації функції підтримання обвинувачення в суді. Право і суспільство. 2016. № 6, ч. 2. С. 191–195.
11. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 р. у справі № 303/3779/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74927302>.